

Жушман Ілля Миколайович
студент юридичного факультету
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Рибалкін А.О.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

СУДОВА ПРАКТИКА ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА

Тема судової практики як джерела права є достатньо актуальною для формування цілісної системи права в Україні, оскільки одним з дискусійних питань щодо судової практики є визначення її правового статусу як окремого джерела права.

Підвищення ролі й значення суду на сучасному етапі зумовлює розгляд багатьох пов'язаних з цим проблем по-новому. Вирішального значення набуває питання про визначення місця і ролі судової практики у правовій системі України взагалі й у системі джерел права зокрема. Судова практика на сьогодні – це, насамперед, носій об'єктивної інформації, що своєчасно сигналізує про ефективність прийнятих законодавцем правових норм та необхідність їх подальшого вдосконалення і розвитку. Відповідно, особливої актуальності на сьогодні набувають дослідження можливостей судової практики виступати джерелом права в межах української правової системи, що обумовлено багатомітними причинами [1].

Попри традиційне для радянської науки повне заперечення судової практики як джерела права чи твердження, що судова практика може бути джерелом права хіба що в тій частині, в якій вона зображена в роз'ясненнях Пленуму Верховного Суду, сучасна правова доктрина змінюється в цьому питанні.

Фактично, поступово судова практика визнається джерелом права в повному обсязі (рішення Конституційного Суду України, Верховного Суду України, інших судових інстанцій у конкретних справах). Це показує реальне місце результатів суддівської діяльності в системі джерел права.

Відповідна роль судової практики поступово визнається, оскільки законита іншій нормативно-правові акти регулюють суспільні відносини в узагальненій, абстрактній формі. Застосовуючи закон, суд часто не знаходить правової норми для вирішення даної справи. Тому судам потрібно так витлумачити подібну чинну норму, щоб поширити її на даний випадок і покласти в основу свого рішення, це тлумачення застосовується у практиці іншими судами, отримуючи обов'язкову силу і стаючи судовим прецедентом.

В Україні акти органів судової влади також відіграють помітну роль у процесі нормативного регулювання суспільних відносин. Враховуючи це, все більше українських вчених погоджується із тим, що судову практику слід визнати джерелом вітчизняного права. Зокрема, це питання досліджували П. Євграфов, М. Кобзюра, Б. Малишев, П. Рабінович, А. Селіванов, О. Ска-

кун, В. Тацій, В. Тихий, Ю. Тодика, С. Федик, В. Шаповал, С. Шевчук та інші. Але при цьому в юридичній літературі досі не вироблено єдиного підходу до формування понятійного апарату, що стосується даної проблеми. У тому числі залишається неясним і по-різному трактується правознавцями саме поняття «судова практика».

З цією метою необхідно з'ясувати обсяг та зміст поняття «судова практика» в контексті питання щодо визнання її джерелом права України.

Як правильно зауважує Б. Малишев, щодо проблеми визначення сутності поняття «юридична практика», яке включає й «судову практику», існує щонайменше три точки зору: 1) термін «юридична практика» ототожнюється з поняттям «юридична діяльність»; 2) юридична практика визнається самостійним явищем, що охоплює об'єктивний досвід правової діяльності компетентних органів, який сформувався в результаті застосування права в ході вирішення юридичних справ; 3) юридична практика охоплює як діяльність усіх спеціально уповноважених суб'єктів, так і сформований на її основі соціально-правовий досвід [2, с. 23].

Не погоджуючись із першим і третім підходами, Б. Малишев наполягає на тому, що «є всі підстави розглядати юридичну практику як сукупність певних стійких і об'єктивованих результатів юридичної діяльності», і тому він запропонував «розглядати юридичну діяльність і юридичну практику як окремі явища, незважаючи на їхній взаємозв'язок» [2, с. 23].

У цьому контексті доцільно згадати слова В. Кудрявцева: «Судова практика – вся діяльність судів з вирішення конкретних справ, що включає рішення правильні й неправильні, залишені в силі та скасовані чи змінені... При іншому розумінні юридичної практики, коли вона зводиться до правильних, до того ж узагальнених положень, ми вільно чи невільно позбавляємо науку можливостей для об'єктивного аналізу всієї реальної діяльності юридичних органів, включаючи їхні помилки й недоліки, необгрунтовано обмежуємо предмет її досліджень» [3, с. 19].

Таким чином, поняття «судова практика» в широкому значенні включає: а) будь-яку діяльність судових органів щодо розгляду та вирішення конкретних справ; б) соціально-правовий досвід, накопичений у результаті цієї діяльності. Разом із тим дане поняття може використовуватися й у вузькому значенні, залежно від контексту, позначаючи ним: а) діяльність судових органів щодо здійснення правосуддя; б) всі результати цієї діяльності; в) певну частину результатів судової діяльності.

Також важливим для повного розуміння та кращого розкриття поняття судової практики як джерела права є аналіз співвідношення судової практики та судового прецеденту у сфері нормативно-правового забезпечення та історичного контексту формування цих понять.

Між судовим прецедентом та існуючою судовою практикою, як сумарним результатом розгляду конкретних справ, не можна ставити знак рівності, оскільки окреслена проблема термінологічної розбіжності цих понять вима-

гає не тільки оцінки конкретності застосування логічних правил диференціювання, а й урахування особливостей об'єктів права [4, с. 72].

У континентальній правовій системі судовий прецедент існує поряд з іншими джерелами права. Натомість вплив суду на формування й розвиток права знайшов своє відображення в теорії судової практики. Усталена судова практика визнається джерелом права країн романо-германської правової сім'ї, зокрема України [5, с. 11]. На відміну від судового прецеденту, судова практика не може бути сформована на підставі одного судового рішення. Тому якщо щодо судового прецеденту зовнішньою формою його закріплення є конкретне судове рішення, на яке можна посилатися, то судова практика такої форми зовнішнього закріплення не має. У конкретних судових рішеннях можуть знаходити відображення вироблені нею положення права. Проте висновок про їх сформованість можна зробити лише у тому випадку, якщо наявна ознака повторюваності, тобто те чи інше правило, вироблене судовою практикою, щоб набути статусу право положення, має виступити юридичною основою вирішення цілої низки справ. Така поступовість формування судової практики може забезпечувати легітимність тих правил поведінки, що формуються судовою практикою.

На території України правова легалізація судової практики як джерела права відбулася із прийняттям Закону «Про судоустрій та статус суддів» [6]. Зокрема ч. 2 ст. 13 згаданого Закону визначає, що судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання усіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами, та їх об'єднаннями на усій території України.

Але поширилася проблема неоднозначного розуміння судової практики і значення актів вищих судових інстанцій на додаток до того, що практика їхнього застосування постійно змінюється. Так, ст. 32 Закону «Про судоустрій і статус суддів» до повноважень вищого спеціалізованого суду було віднесено аналіз судової статистики, вивчення та узагальнення судової практики, надання методичної допомоги судам нижчого рівня з метою однакового застосування норм Конституції та законів України у судовій практиці на основі її узагальнення та аналізу судової статистики; надання спеціалізованим судам нижчого рівня рекомендаційних роз'яснень з питань застосування законодавства щодо вирішення справ відповідної судової юрисдикції.

Таким чином, юридична і, відповідно, судова практика, як одна з її різновидів, включає в себе дві основні складові: 1) юридичну діяльність, елементами змісту якої виступають її об'єкти, суб'єкти, учасники, юридичні дії, засоби і способи їх здійснення, результат, що дозволяє задовольнити індивідуальну або суспільну потребу; 2) соціально-правовий досвід, сформований на основі юридичної діяльності, елементами якого виступають правоположення, вироблені в ході багаторічної практики приписів загального характеру, які акумулюють соціально цінні та стабільні сторони конкретної юридич-

ної діяльності.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що судова практика, пов'язується з практичною діяльністю інститутів судової влади щодо прийняття рішень, що містять правові положення. Дана діяльність здійснюється в суворому процесуальному порядку і матеріалізується в офіційних письмових документах. Необхідно зазначити, що не кожне застосування судом правової норми є судовою практикою, а тільки те, що пов'язано з виробленням певного правоположення. У цьому розумінні судову практику слід розглядати як «сталі положення», вироблене в результаті неодноразового застосування норми права в аналогічних справах, як певну форму правозастосовної діяльності.

Література

1. Хорошковська Д.Ю. Роль судової практики в системі джерел права України: теоретико-правове дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Д.Ю. Хорошковська. – К., 2006. – 20 с.
2. Малишев Б.В. Судова практика: поняття, ознаки, структура / Б.В. Малишев // Часопис Київського ун-ту права. – 2005. – № 2. – С. 22–27.
3. Безина А.К. Судебная практика в механизме правового регулирования трудовых отношений / Безина А.К. – Казань : Изд-во Казанск. ун-та, 1989. – 183 с.
4. Гураленко Н.А. Судовий прецедент в системі джерел права: філософсько-правовий аспект / Н.А. Гураленко. – Львів, 2010. – 256 с.
5. Куйбіда Р.О. Організація і розвиток сучасної судової системи України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / Р.О. Куйбіда. – К., 2006. – 21 с.
6. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 липня 2010 року (зі змінами і доп.) // ВВР України. – 2010. – № 41. – Ст. 529.

Зайцева Яна Олександрівна

студентка магістратури юридичного факультету

Науковий керівник – д.ю.н., проф. Максакова Р.М.

*(Запорізький національний
технічний університет)*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА МИРНІ ЗІБРАННЯ В УКРАЇНІ

Право на мирні зібрання та демонстрації, як одне із загально визнаних прав людини, проголошено основними міжнародними документами у сфері захисту прав людини: Загальною декларацією прав людини (ст. 20), Міжнародним пактом про громадянські та політичні права (ст. 21), Американською конвенцією про права людини (ст. 15) та Європейською конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод (ст. 11).

Свобода мирних зборів є однією з важливих можливостей публічної ре-